

החינוך הוא אפוא – וזה אולי הדבר היחיד שאפשר לומר על מהותו – פעילות טרנסצנדנטית, פעילות המבקשת לקרב אנשים קונקרטיים לדימוי אידאלי של "בני אדם" (מכאן האכזבה הקבועה מן החינוך: דימויים אידאליים לעולם אינם מתגשמים). וכיוון שיש כמה דימויים אידאליים כאלה, ותמיד ניתן להמציא עוד, יש כמה "חינוכים" קיימים ואפשריים.

אבל גם אם נסתפק בסכמה המשולשת של לם (שכאמור, כמה הוגים חזרו עליה בסגנונם שלהם), נוכל להפריך את התזה של אבינון. אבינון מגדיר את החינוך כ"תהליך המכוון להכשרת האדם (החניך) להיות אדם בוחר המתבונן בעולם באופן ביקורתי". זו הגדרה מסוימת, אפשרית, אך בשום אופן לא יחידה. ההגדרה הזו עשויה להתאים לחינוך כאקולטורציה ולחינוך כאינדיבידואליזציה. כל אחד מהם יציע פרשנות אחרת ל"בחירה" ול"ביקורתיות", אך שניהם עשויים "לחתום" על הגדרה זו. לעומת זאת החינוך כסוציאליזציה יסרב "לחתום". הוא מגדיר חינוך כתהליך של חיברות שבא לסכל, או לכל הפחות להגביל, את יסוד הבחירה והביקורתיות של היחיד – שני גורמים המקשים את החיברות החינוכי.

בית הספר המצוי – מוסד הקיים כמאתיים שנה שהמשך קיומו אינו מובטח – מבוסס על הגיון הסוציאליזציה. לבית הספר הזה אין עניין לממש את ההגדרה האקולטוריסטית או האינדיבידואליזציונית של החינוך, כפי שניסח אותה אבינון, כלומר לטפח בחירה וביקורתיות. הוא מקנה לתלמידיו ידע, מיומנויות, הרגלים והתנהגויות, שיועילו להם במלחמת הקיום הצפויה להם כבוגרים. כפייה, המוניות, התפשרות, האחדה וקונפורמיות – התכונות ה"מחרידות" שאבינון מונה בבית הספר הקיים – משרתות היטב את ההיגיון החינוכי שבית הספר מבוסס עליו. אבינון מציג אותן באור שלילי, אך בהיסט כלשהו בתאורה אפשר להציגן באור חיובי יותר, כתנאים להסתגלות לחברה.

בית הספר הקיים אינו מהנך לבחירה ולביקורתיות, אך מדוע לומר שזוהי המשמעות המהותית, ההכרחית והאמתית של החינוך? מבחינה היסטורית הרעיון של חינוך לבחירה ולביקורתיות הוא חדש יחסית. בתי הספר חינוכו לפני שרעיון זה הופיע, וימשיכו לחנך גם לאחר הופעתו.

בתשובה לתגובות

יוסף אבינון

אתיחס בקצרה, אחת לאחת, לטענותיו של אריה ברנע:

- האם ברנע מכיר הומניזם שאיננו מושתת על החופש לבחור ועל הזכות (חובה) לבקר? וכן, גם לבקר את ההומניזם? בואו לא נבלבל בין "לבקר" לבין "לשלול".

- תיתכן בהחלט בחירה טיפשית ואף רעה, אבל כאמור, אין בחירה ללא שיקול דעת וללא נטילת אחריות.
- אני מעדיף "חינוך להערכה" על "חינוך לערכים" (ראו מאמרי: "חינוך להערכה במקום חינוך לערכים", *הד החינוך*, דצמבר 1995, עמ' 4-6).
- בית הספר מלמד "חינוך לדמוקרטיה", אבל האם הוא עצמו מוסד דמוקרטי?
- הסכנה הגדולה בהמוניות היא לא בינוניות וניכור, אלא עדריות וביטול הפרטיות. ומכאן קצרה הדרך לאינדוקטרינציה.
- ברנע כותב: "כל מורה הוא מחנך, כל שעה היא שעת חינוך", וכוונתו (ואני מסכים): "כל מורה צריך להיות מחנך, כל שעה צריכה להיות שעת חינוך", והכול יודעים עד כמה אנו רחוקים מכך.

ואשר לטענותיו של יורם הרפז:

- הכול עניין של הגדרה, אומר הרפז, והוא כמובן צודק. לפיכך, לאחר שהגדרנו את החינוך, מצאנו לנכון להעיר: "אפשר, כמובן, להציע הגדרות מהגדרות שונות למושג 'חינוך', ואולם נראה לנו שזו הגדרת מינימום, שבלעדיה האדם אינו אדם והחינוך אינו חינוך". והנה (כמה לא מפתיע) חיזוק לעמדתנו זו נמצא דווקא אצל יורם הרפז, שבמאמרו: "לקראת 'בית-ספר חושב'" (בתוך: א' פלדי [עורך] [1977]. *החינוך במבחן הזמן*, עמ' 9-78. תל אביב: רמות), הוא כותב: "... להיות 'אדם מחונך' אין פירושו להיות אדם בעל ידע מסוים, אלא אדם המתייחס באופן מסוים לידע - באופן ביקורתי".
- הרפז מזכיר את שלושת ההגיונות ה"חינוכיים" של צבי לם: סוציאליזציה, אקולטורציה ואינדיבידואציה. מה שהרפז אינו מזכיר הוא, שצבי לם קרא להגיונות אלה בהתאמה: "הדגם המוניסטי של החיקוי", "הדגם המוניסטי של העיצוב" ו"הדגם הפלורליסטי של הפיתוח". לם ביקר בחריפות את שני הדגמים (ההגיונות) הראשונים, וראה למעשה רק בדגם הפלורליסטי של הפיתוח דגם ראוי לתואר המכובד "חינוך".
- הרפז כותב: "אני סבור שיש לאמץ גישה קוגניטיבית יותר, גישה שנותנת עדיפות לקיום המקרי: החינוך הוא מה שבני אדם עושים כאשר הם מחנכים... האומנם? כיצד, אם כן, נבחין בין "חינוך" לבין: "אימון", "התניה", "תעמולה" ו"אינדוקטרינציה"? ואכן, כפי שצינתי במאמר, ה"חינוך" בבית הספר גובל באימון, בתעמולה ובאינדוקטרינציה. סוג של פעולות מכוונות שהקשר שלהן למושג חינוך הוא במקרה הטוב שולי, ובמקרה הרע - אנטי-חינוך.

- הרפז כותב: "אני סבור שיש לאמץ גישה קוגניטיבית יותר, גישה שנותנת עדיפות לקיום המקרי: החינוך הוא מה שבני אדם עושים כאשר הם מחנכים... האומנם? כיצד, אם כן, נבחין בין "חינוך" לבין: "אימון", "התניה", "תעמולה" ו"אינדוקטרינציה"? ואכן, כפי שציינתי במאמר, ה"חינוך" בבית הספר גובל באימון, בתעמולה ובאינדוקטרינציה. סוג של פעולות מכוונות שהקשר שלהן למושג חינוך הוא במקרה הטוב שולי, ובמקרה הרע - אנטי-חינוך.